

УДК 378.011.3:316.485

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-2(333)-1-216-225

Шехавцов Михайло Олексійович,

аспірант кафедри педагогіки, заступник начальника відділу міжнародних зв'язків ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.
shekhavtsov1976@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7691-9564>

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО- ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В умовах гібридно-інформаційної війни зростає роль віртуальності, з'являється можливість обробляти великі і динамічні масиви інформації, виникають нові соціальні технології керування натовпом, інформаційним суспільством й, відповідно, поведінкою будь-якої особистості. Факт наявності інформаційно-гібридної війни в Україні спонукає цілу низку питань на міждисциплінарному рівні для пошуку відповідей, які допоможуть зрозуміти, чому саме ведеться така ситуація в українському суспільстві, з одного боку, і як протистояти цьому негативному явищу, з іншого.

Різні аспекти вивчення поняття інформаційно-гібридної війни були предметом наукових досліджень різних науковців, зокрема С. Бондаренко, Р. Гуревича, В. Ліпкан, О. Литвиненка, С. Савченка та ін.

В останні роки активно досліджується проблема формування інформаційної культури студентської молоді в наукових роботах таких дослідників як О. Глушак, О. Гуменного, Ю. Драгнева, В. Литвина, Л. Макаренко, С. Паршукової, О. Пруднікової, І. Чайки та ін.

Особливості позанавчальної виховної роботи представлено в роботах відомих вітчизняних науковців (І. Кузьміна, Н. Руденко, Є. Севастьянова, С. Постова, І. Черезова та ін.).

В процесі наукового дослідження нами було використані такі методи, як аналіз філософської, психолого-педагогічної, літератури з проблеми дослідження для визначення поняттєво-категоріального апарату та розгляду стану теоретичної й практичної розробленості проблеми теоретичного обґрунтування педагогічної умови, що впливає на формування інформаційної культури студентської молоді; аналіз та систематизацію існуючого досвіду, що охоплює аналіз публікацій, присвячених питанню, що вивчається у друкованих періодичних виданнях.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці педагогічної умови – підвищення обізнаності студентської молоді щодо

пошуку, вилучення та критичним аналізом певної інформації шляхом збагачення відповідними інформаційно-пізнавальними матеріалами змісту позанавчальної виховної роботи в умовах інформаційно-гібридної війни.

Науковий аналіз проблеми формування інформаційної культури студентської молоді в умовах інформаційно-гібридної війни передбачає визначення низки педагогічних мов, які дадуть змогу ефективно побудувати процес формування інформаційної культури. Такий підхід передбачає вирішення проблеми вдосконалення освітнього процесу у виші, тому педагогічні умови будуть безпосередньо пов'язані із освітнім процесом.

Науковий пошук визначення педагогічних умов вимагає визначення ключового поняття цього підрозділу – це «педагогічні умови». Предметом великої кількості досліджень, виступають педагогічні умови реалізації певних процесів, проте аналіз підходів дослідників до цього явища засвідчує, що у сучасній науці існують певні розбіжності в тлумаченні самого поняття «педагогічна умова».

Досліджуючи сутнісні характеристики педагогічних умов було визначено, що в науково-педагогічних дослідженнях умови – це особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, навчання та розвитку особистості, які об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом реалізації нової парадигми освіти, застосування передових освітніх методик, сучасних та інноваційних технологій, упровадження кращого педагогічного досвіду (Литвин, 2016, с. 56).

Узагальнення теоретичних підходів до визначення та характеристики понять «педагогічні умови», дозволило нами визначити та обґрунтувати зміст педагогічних умов формування інформаційної культури студентської молоді, а також на основі результатів власного наукового пошуку та даних пілотажного дослідження було зроблено висновок про те, що однією з педагогічних умов формування інформаційної культури студентської молоді в умовах інформаційно-гібридної війни – це *підвищення обізнаності студентської молоді щодо пошуку, вилучення та критичним аналізом певної інформації шляхом збагачення відповідними інформаційно-пізнавальними матеріалами змісту позанавчальної виховної роботи.*

Обґрунтовуючи зазначену педагогічну умову формування інформаційної культури студентської молоді в умовах інформаційно-гібридної війни, зазначимо тлумачення поняття «критичне мислення» – це один з видів інтелектуальної діяльності людини, який характеризується високим рівнем сприйняття, розуміння, об'єктивності підходу до оточуючої її інформаційного поля (Селевко, 2005, с. 67).

На наш погляд, сучасні глобалізаційні процеси й стрімкий розвиток інформаційних технологій в полікультурному світі призвели до негативних наслідків для людства, що також не могло не вплинути на

місію закладів вищої освіти. Отже, місія сучасних університетів, на сьогодні, полягає у формуванні інформаційної культури студентів, які б були спроможні критично оцінювати події навколишнього світу та адекватно на них реагувати. Відповідно критично мислячий студент спроможний адекватно проаналізувати інформацію, перевірити її достовірність, суперечливість даних, обрати та оцінити аргументи для доведення.

За суттю критичне мислення являє собою процес спеціальної когнітивної обробки інформації суб'єктом пізнання, що базується на різнобічному аналізі, порівнянні та зіставленні різних поглядів на сутність предмету, що пізнається, і відображається в змісті сформульованих суджень про цей предмет (Береза, 2010, с.120). Критичне проявляється у навичках і вміннях студентів опрацьовувати інформацію, формувати власне бачення або судження щодо цього предмету на основі отриманої інформації враховуючи аксіологічно-культурний контекст суспільства.

Аналогічної думки дотримується І. Гуріненко, яка зазначає, що критичне мислення визначаємо як особливий вид розумової діяльності, що передбачає розбір доступної інформації з використанням власного досвіду, знань, вироблених та усталених раніше поглядів тощо. Розвиток критичного мислення ґрунтується на підставі логічності та послідовності у міркуваннях з метою пошуку вирішення проблемних завдань, вироблення й прийняття усвідомлених рішень, особистих позицій, переконань тощо (Гуріненко, 2011, с. 86).

Науковці пропонують певні можливі методи й прийоми щодо формування критичного мислення студентів такі як: 1) самоаналіз і самооцінка рівня власної готовності до критичного засвоєння матеріалу й аналіз критичного потенціалу проблеми; 2) сполучення репродуктивного й частково-пошукового методів навчання при виконанні навчальних завдань і різних видів критики (критика-аналогія, критика-похвала, критика-заклопотаність тощо); 3) пошукові методи навчання, які застосовуються при виконанні творчих робіт; 4) трансформація методів і прийомів критичного аналізу на нові ситуації; 5) застосування розумової компетенції при виконанні самостійних робіт (рецензування, вирішення критичних ситуацій, аналіз даних Інтернет-джерел, книг, публічних виступів тощо).

Незважаючи на поширене вживання поняття «критичне мислення» в науці, поки ще не існує також загальноприйнятої технології формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти, тому ми будемо пропонувати та експериментально перевіряти методи і технології її перевірки. Нарізі виникає необхідність систематизувати й узагальнити накопичений досвід учених стосовно цього поняття.

В контексті запропонованої нами педагогічної умови нас цікавить формування критичного ставлення студентів в позанавчальній діяльності

університету, оскільки цей процес відбувається переважно в процесі позанавчальної виховної роботи.

Як зазначають науковці, позанавчальна робота у закладах вищої освіти складається в основному з трьох компонентів: позанавчальної діяльності студентів, позанавчальної роботи викладачів зі студентами, системи управління позанавчальною діяльністю (Наконечна). З позиції нашого наукового дослідження нас цікавить компонент саме позанавчальної діяльності студентів, які б могли самостійно приймати рішення й критично мислити, що сприяє формуванню інформаційної культури студентської молоді.

Ми погоджуємося із твердженням, що позанавчальна діяльність студентства є соціальною діяльністю, то зовнішні впливи якісно змінюють її внутрішню структуру, коли зі струму зовнішніх хаотичних впливів народжується новий порядок – нова структура (Грищенко, 2011, с. 33), тобто формування інформаційної культури студентської молоді може розглядатися синергетично за відповідності певних вимог, а саме: бути інформаційно насиченою, соціально відкритою, надаючи можливість широкому соціальному контактуванню студентів для отримання інформації, коли хаотично відбувається обмін інформацією, що надає можливість досягати стану нестійкості та опосередкованості виховного впливу.

Позанавчальна діяльність студентів має широкий спектр можливостей для самореалізації особистості студента, оскільки, саме під час організації виховної роботи студенти розкривають свої потенційні здібності та спонукально-мотиваційні потреби, інтереси, що сприяє формуванню нової особистості студента, здібної самостійно мислити, пропонувати, творити і критично діяти відповідно до певних завдань (Руденко, 2009, с. 195). Відповідно, організація позанавчальної діяльності студентської молоді базується на актуалізації їх власних життєво важливих потреб, інтересів, цілей у відкритому, самоорганізованому та соціокультурному просторі. Слід зазначити, що на відміну від навчальної діяльності, позанавчальна діяльність є нерегламентована часом робота, яка характеризується відсутністю оцінюванням, вільним спілкуванням суб'єктів позанавчального процесу, свободою вибору змісту, форм, засобів, методів позанавчальної діяльності, тим більш, використання різноманітних видів позанавчальної діяльності сприяють більш різнобічному розкриттю індивідуальних здібностей студентів.

Як зазначають науковці, система позанавчальної діяльності забезпечується використанням різних форм (Постова, 2018, с. 217):

- масові: педагогічні читання, години спілкування, зустрічі з кращими вчителями міста та області, «круглі столи»; групові: об'єднання, клуби, тренінги, гуртки, самоврядування;
- індивідуальні: допомога в подоланні негативних тенденцій, підтримка позитивних тенденцій, аналіз наслідків проектування діяльності).

Зазвичай використовують такі методи позанавчальної діяльності, як пізнання управлінської діяльності вчителя; професійне проектування; ступеневе проектування; професійна комунікація; змінювальна тактика; самоорганізація; самоконтроль; саморегуляція; інтерактивні; засоби позанавчальної діяльності такі, як тематичні заходи; література та періодична преса; інформаційно-комунікативні діяльності тощо.

Позанавчальна виховна робота в університеті базується на певних принципах так як: планування системності процесу виховання; безперервності й спадкоємності у вихованні; єдності історичного, національного та загальнолюдського у вихованні; розвитку національної самосвідомості та прищеплення любові до свого народу, поваги до його культури, традицій, звичаїв; гуманітаризації та гуманізації виховання; єдності навчання та виховання; співробітництва, партнерства, взаємодії між викладачем і студентом; індивідуалізації виховного процесу; інтеграції традиційних і нових форм виховної роботи; гармонізації родинного та суспільного виховання; формування творчої активності, самодіяльності студентської молоді; активізації студентського самоврядування (Черезова, 2006, с. 21–23). Очевидно, що зазначені принципи сприяють формуванню інформаційної культури, яка передбачає критичного ставлення студентської молоді до себе, оточуючого світу, до подій, завдяки самостійності студентської молоді, ініціативності та самоврядуванню. Саме вищезазначені принципи є своєрідною базою для реалізації зазначеної педагогічної умови, пов'язаної з розвитком самоаналізу і самооцінки рівня власної готовності до критичного засвоєння інформації й аналіз критичного потенціалу проблеми.

Організація студентського самоврядування в закладах вищої освіти сприяє становленню професійно-особистісної позиції студентів та розвитку їх автономності (Кузьміна, с. 66). Відповідно організація студентського самоврядування сприяє набуттю базових знань про інформаційні системи, інформаційні технології, інформатизацію суспільства; формуванню громадської активної позиції, мобільності, адаптивності в різних проявах інтеракції; розвитку умінь і навичок самоаналізу отриманої інформації, як формується, уточнюється, впливає на свідомість людини, знання технологій критичного переосмислення й обробки отриманої інформації; розвитку здатності передбачити результат завдяки отриманої інформації на основі самоаналізу ціннісних морально-етичних знань, уявлень, ступеня ціннісного ставлення до отриманої інформації через поведінку та діяльність.

Під системою студентського самоврядування в закладі вищої освіти розуміється цілісний механізм, що дозволяє студентам приймати участь у керуванні закладом вищої освіти і своєю життєдіяльністю у ньому через колегіальні взаємодіючі органи самоврядування – на усіх рівнях управління ВНЗ, а також суспільних студентських організаціях за інтересами (Кузьміна, 2013, с. 67).

В результаті ми дійшли висновку, що сутність визначеної педагогічної умови вміщує дві складові, які пов'язані: по-перше, із формуванням критичного мислення студентів і, по-друге, із збагаченням відповідними інформаційно-пізнавальними матеріалами змісту позанавчальної виховної роботи. Таким чином, формування критичного мислення студентів відображає дві траєкторії формування цього феномену, в основі якого полягають і процес, і діяльність, тобто критичне мислення трактується як процес удосконалення розумової діяльності, такий підхід передбачає процес навчання, інше трактування зумовлює необхідність виховання критичного ставлення до себе, оточуючих і навколишнього світу. Позанавчальну діяльність ми розуміємо як цілеспрямовану виховну роботу із студентами, що її організують і здійснюють куратори, тьютори, органи студентського самоврядування в закладах вищої освіти, і яка спрямована на досягнення єдиної мети, в нашому випадку, формування інформаційної культури студентської молоді в умовах інформаційно-гібридної війни та задоволення їх інтересів і запитів у створенні умов для самовиховання і самореалізації. Специфіка позанавчальної діяльності полягає в тому, що це процес багатогранного впливу на особистість (засобів масової інформації, оточуючого середовища та ін.), передбачає вмілої організації позанавчальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Литвин В. А. Формування інформаційної культури майбутніх архітекторів у професійній підготовці вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Львівськ. наук.-практ. центр Інститут проф.-техн. освіти НАПН України. Львів, 2016. 254 с. **2. Селевко Г.** Сознание под контролем. *Учительская газета*. 2005. №46. С. 23–44. **3. Береза В. О.** Система творчих завдань з англійської мови як засіб формування критичного мислення майбутніх філологів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.00 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2010. 20 с. **4. Гуріненко І. Ю.** Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів ВНЗ МНС України засобами мас-медіа. *Вісник ЛДУ БЖД*. 2011. № 5. С. 83–88. **5. Грищенко Н. А.** Позанавчальна діяльність іноземних студентів у ВНЗ у сучасних умовах. *Наук. вісник Ужгор. нац. у-ту*. 2011. Вип. 22. С. 31–33. **6. Руденко Н. В.** Самореалізація особистості студентів у позанавчальній виховній роботі вищих технічних навчальних закладів. *Наука і освіта*. 2009. № 7. С. 194–197. **7. Постова С. А.** Формування готовності майбутніх учителів інформатики до розвитку творчого мислення старшокласників у позанавчальній діяльності. *Наук. вісник Ужгор. ун-ту*. 2018. Вип. 2 (43). С. 214–217. **8. Черезова І.** Організація виховної роботи зі студентами. *Рідна школа*. 2006. № 6. С. 21–23. **9. Кузьміна І. П.** Роль студентського самоврядування у виховній роботі. Виховна робота у вищих навчальних закладах: наук.-метод. посібник / Інститут психології мені Г. С. Костюка НАПН України. К.: НУХТ, 2013. 239 с.

References

1. **Lytvyn, V. A.** (2016). Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh arkhitektoziv u profesiinii pidhotovtsi vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of information culture of future architects in vocational training of higher education institution]. *Candidate's thesis*. Lviv: NAPN [in Ukrainian].
2. **Selevko, H.** (2005). Soznanye pod kontrolem [Consciousness under control]. *Uchitel'skaya gazeta*, 46, 23-44 [in Ukrainian].
3. **Bereza, V. O.** (2010). Systema tvorchykh zavdan z anhliiskoi movy yak zasib formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh filolohiv [The system of creative tasks in English as a means of forming the critical thinking of future philologists]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Pivdenoukr. nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].
4. **Hurinenko, I. Yu.** (2011). Pedagogichni umovy formuvannia krytychnoho myslennia kursantiv VNZ MNS Ukrainy zasobamy mas-media [Pedagogical conditions of formation of critical thinking of cadets of higher educational institutions of Ministry of Emergencies of Ukraine by mass media]. *Visnyk LDU BZhd*, 5, 83-88 [in Ukrainian].
5. **Hryshchenko, N. A.** (2011). Pozanavchalna diialnist inozemnykh studentiv u VNZ u suchasnykh umovakh [Extracurricular activities of foreign students in universities in modern conditions]. *Nauk. visnyk Uzhhor. nats. u-tu*, 22, 31-33 [in Ukrainian].
6. **Rudenko, N. V.** (2009). Samorealizatsiia osobystosti studentiv u pozanavchalnii vykhovnii roboti vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Self-realization of students' personality in extracurricular educational work of higher technical educational institutions]. *Nauka i osvita*, 7, 194-197 [in Ukrainian].
7. **Postova, S. A.** (2018). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv informatyky do rozvytku tvorchoho myslennia starshoklasnykiv u pozanavchalnii diialnosti [Forming the readiness of future computer science teachers to develop the creative thinking of high school pupils in extracurricular activities]. *Nauk. visnyk Uzhhor. un-tu*, 2 (43), 214-217 [in Ukrainian].
8. **Cherezova, I.** (2006). Orhanizatsiia vykhovnoi roboty zi studentamy [Organization of educational work with students]. *Ridna shkola*, 6, 21-23 [in Ukrainian].
9. **Kuzmina, I. P.** (2013). Rol studentskoho samovriaduvannia u vykhovnii roboti. Vykhovna robota u vyshchykh navchalnykh zakladakh [The role of student self-government in educational work. Educational work in higher education institutions]. Kyiv: NUKhT [in Ukrainian].

Шехавцов М. О. Обґрунтування педагогічної умови формування інформаційної культури в умовах інформаційно-гібридної війни

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та розробці педагогічної умови щодо формування інформаційної культури студентської молоді – підвищення обізнаності студентської молоді щодо пошуку, вилучення та критичним аналізом певної інформації шляхом збагачення відповідними інформаційно-пізнавальними матеріалами

змісту позанавчальної виховної роботи в умовах інформаційно-гібридної війни. Автором було обґрунтовано, що в контексті запропонованої педагогічної умови формування критичного ставлення студентів в позанавчальній діяльності університету, оскільки цей процес відбувається переважно в процесі позанавчальної виховної роботи. Встановлено, що місія сучасних університетів полягає у формуванні інформаційної культури студентів, які б були спроможні критично оцінювати події навколишнього світу та адекватно на них реагувати. Відповідно критично мислячий студент спроможний адекватно проаналізувати інформацію, перевірити її достовірність, суперечливість даних, обрати та оцінити аргументи для доведення. Доведено, що організація студентського самоврядування сприяє набуттю базових знань про інформаційні системи, інформаційні технології, інформатизацію суспільства; формуванню громадської активної позиції, мобільності, адаптивності в різних проявах інтеракції; розвитку умінь і навичок самоаналізу отриманої інформації, як формується, уточнюється, впливає на свідомість людини, знання технологій критичного переосмислення й обробки отриманої інформації; розвитку здатності передбачити результат завдяки отриманої інформації на основі самоаналізу ціннісних морально-етичних знань, уявлень, ступеня ціннісного ставлення до отриманої інформації через поведінку та діяльність. В результаті було визначено, що сутність зазначеної педагогічної умови вміщує дві складові, які пов'язані: по-перше, із формуванням критичного мислення студентів і, по-друге, із збагаченням інформаційно-пізнавальними матеріалами змісту позанавчальної виховної роботи.

Ключові слова: педагогічна умова, інформаційна культура, інформаційно-гібридна війна, критичне мислення, позанавчальна виховна робота.

Шехавцов М. А. Обоснование педагогического условия формирования информационной культуры в условиях информационно-гибридной войны

Статья посвящена теоретическому обоснованию и разработке педагогического условия для формирования информационной культуры студенческой молодежи – повышения осведомленности студенческой молодежи касательно поиска, изъятия и критического анализа определенной информации путем обогащения соответствующими информационно-познавательными материалами содержания внеучебной воспитательной работы в условиях информационно-гибридной войны. Автором было обосновано, что в контексте предложенного педагогического условия формирования критического отношения студентов во внеучебной деятельности университета, поскольку этот процесс происходит преимущественно в процессе внеучебной воспитательной работы. Установлено, что миссия современных университетов заключается в формировании информационной культуры

студентов, которые были бы способны критически оценивать события окружающего мира и адекватно на них реагировать. Соответственно критически мыслящий студент способен адекватно проанализировать информацию, проверить ее достоверность, противоречивость данных, выбрать и оценить аргументы для доказательства. Доказано, что организация студенческого самоуправления способствует приобретению базовых знаний об информационных системах, информационных технологиях, информатизацию общества; формированию общественной активной позиции, мобильности, адаптивности в различных проявлениях интеракции; развития умений и навыков самоанализа полученной информации, как формируется, уточняется, влияет на сознание человека, знание технологий критического переосмысления и обработки полученной информации; развития способности предсказать результат благодаря полученной информации на основе самоанализа ценностных морально-этических знаний, представлений, степени ценностного отношения к полученной информации через поведение и деятельность. В результате было определено, что сущность указанного педагогического условия вмещает две составляющие, которые связаны: во-первых, с формированием критического мышления студентов и, во-вторых, с обогащением информационно-познавательными материалами содержания внеучебной воспитательной работы.

Ключевые слова: педагогическое условие, информационная культура, информационно-гибридная война, критическое мышление, внеучебная воспитательная работа.

Shekhavtsov M. Justification Pedagogical Conditions of the Formation of Information Culture in the Conditions of Information Hybrid War

The article is devoted to the theoretical justification and development of the pedagogical conditions of the formation of the information culture of student youth – raising the awareness of student youth regarding the search, retrieval and critical analysis of certain information by enriching the content of extracurricular educational work in the conditions of information hybrid war with relevant information and cognitive materials. The author has proved that in the context of the proposed pedagogical conditions for the formation of a critical attitude of students in extracurricular activities of the university, since this process occurs mainly in the process of extracurricular educational work. It has been established that the mission of modern universities is to form an informational culture of students who would be able to critically evaluate the events of the world around them and adequately respond to them. Accordingly, a critically thinking student is able to adequately analyze information, verify its reliability, inconsistency of data, select and evaluate arguments for proof. It has proved that the organization of student self-government contributes to the acquisition of basic knowledge about information systems, information technologies, computerization of society; the

formation of a social active position, mobility, adaptability in various manifestations of interaction; the development of the skills and introspection of the information received, how it is formed, refined, affects the human mind, knowledge of the technologies of critical rethinking and processing of information received; development of the ability to predict the result thanks to the information received on the basis of introspection of valuable moral and ethical knowledge, ideas, the degree of value attitude to the information received through behavior and activity. As a result, it has determined that the essence of this pedagogical condition contains two components that are associated: firstly, with the formation of critical thinking of students and, secondly, with the enrichment of the content of extracurricular educational work with informational and cognitive materials.

Key words: pedagogical condition, information culture, information hybrid war, critical thinking, extracurricular educational work.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2020 р.

Прийнято до друку 01.03.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.